

Istakao sam ovdje samo najtipičnije pogreške; mnoge pojedinačne i ne spominjem (*Hollywoodi*, 33, *nedaleko onog mjesta*, 69, *kajiš*, 148, *metci*, 206, *mastodonske*, 45, i t. d.). Mislim, da i izneseno pokazuje, da gramatičko-pravopisni elementi »Ruku« nisu na istoj visini, na kakvoj se nalaze njezini umjetnički elementi. Koliko je to krivnja autorova, korektorova ili slagarova, to je teško utvrditi. Držim ipak, da će se svatko složiti s mojim mišljenjem, da pogreške *šapče*, *čorav*, *pašće* (u značenju *pseto*), *istresti ćeš* i sl. ne možemo pripisivati autoru, koji je svojim djelom pokazao, da osjeća i poznaje jezik. Svakako, najveća je odgovornost na korektoru, jer je njemu povjerena briga o gramatičko-pravopisnoj pravilnosti, pa on ne smije dati dozvolu za štampanje (imprimatur), dokle god knjiga nije i s toga gledišta na doličnoj visini. Korektor se nikako ne smije zadovoljiti time, da ispravlja samo slagarske pogreške; njegova je dužnost upravo u tome, da cjelokupna knjiga bude u skladu s gramatičkim i pravopisnim zakonima književnog jezika. Samo na taj način moći će nam napredovati kultura književnog jezika. Inače ćemo tapkati na mjestu i od zgrade do zgrade samo kukati.

Zaista je šteta, a na mene djeluje i bolno, što je tako ugledno izdavačko poduzeće izdalo tako dobru zbirku pripovijedaka s tako malo brige o ravnoteži umjetničkih i gramatičko-pravopisnih elemenata. Ali kamo sreće, da je to tako samo s tom knjigom!

NEKOLIKO NAPOMENA UZ PRIJEDLOGE HFD-a O ZAREZU

Miroslav Kravar

U prijedlozima o zarezu, što ih je Pravopisna sekcija HFD-a pred nekoliko mjeseci stavila na javnu diskusiju (v. »Jezik« II, str. 117.—121.), iznesene su u nacrtu dvije vrste interpunkcije (bolje reći: dva načina bilježenja zarez, jer se radi samo o zarezu): dosadašnja, nešto preinačena »gramatička«, koja je u samoj sekciji već dobila većinu glasova, i nova »stilska«, koja ondje nije prošla.

Ne mislim ovdje ulaziti u načelno i u stručnom krugu već dovoljno pretreseno pitanje, koji nam od dva predložena principa bolje odgovara, to više što se čini, da će do konačne odluke, a pogotovu do njezine potpune provedbe, proći još neko vrijeme. Jer iskustvo nas uči, da kod nas pravopisna disciplina, koja ni inače nije na visini, ne popušta nigdje tako lako kao u pitanju zarez. Tome se ne treba čuditi, kad se zna, da se naši ljudi od pera, možda i s razlogom, baš prema propisima o zarezu odnose više puta skeptički.

Evo samo nekoliko napomena u vezi s prijedlozima Pravopisne sekcije.

Na početku drugoga prijedloga označuje se zarez kao znak za stanku (pauzu). Tu se odmah nameće pitanje: ako se zarezom bilježi u pismu ono, što se u govoru čuje kao stanka, kako je onda moguće, da ima više nego jedan način bilježenja

zareza? Tome valja dodati, da je običnu čovjeku stanka nešto isto tako nepristupačno kao i zarez. Onome, tko piše, nije se lako odlučiti, da li da u pismu stavlja zarez ondje, gdje u govoru čuje stanku, (što bi jedino bilo naravno), ili da u govoru pravi stanku, gdje god u pismu vidi zarez (što bi svakako bilo naopako).

Ta se nedoumica mora javljati u prvom redu ondje, gdje je na snazi gramatička interpunkcija, koja upravo kao takva može samo izdaleka pratiti glasovnu krivulju rečenice. A kod nas je gramatički princip odavna prihvaćen i, bar službeno, zadržan do danas, pa ga sada, kako vidimo, i sama Pravopisna sekcija preporučuje kao bolji. Ali tko ima na umu njegov formalni karakter, ne će se čuditi, ako više puta naiđe i na zarez, koji ne odgovaraju ničemu stvarnom, pa ni stanici. Evo nekoliko takvih primjera: *Uzmi, što hoćeš.* — *Doći ću, kad svršim posao.* — *Reci mi, da dode.* — *Drago mi je, što te vidim.* — *Učini, kako znaš.* Tu bi na mjestima, gdje se bilježi zarez, svaka stanka bila po mome sudu nenaravna: zamjenica *što* i veznici *kad, da, što* i *kako* stoje doduše u proklizi prema slijedećoj riječi, ali su u izgovoru i od prethodne riječi odvojeni samo formalno-gramatički, a ne i stvarno-fonetički. Od zareza, koji se bilježi po gramatičkom principu, odviše je tražiti, da bude svagda znak za stanku.

Tješnja je veza između stanke i zareza u slučaju »logičke« interpunkcije, koja kod nas nije prodrla uglavnom zato, što nam je došla u nezgodno vrijeme zajedno s ostalim propisima »sporazumnoga« pravopisa od 1930. Ali odatle nipošto ne izlazi, da je ona i sama sobom rđava stvar. Naprotiv: ona, kao pojava novijega vremena, znači svakako viši stupanj analize smislaonih odnosa u rečenici nego stara gramatička. Ona ujedno bolje bilježi i rečeničnu krivulju, koja i zavisi od logičko-stilističkoga sadržaja rečenice. Stoga se po logičkom principu i ne odvajaju ono, što po smislu ide zajedno (na pr. različne vrste subjektivnih i objektivnih rečenica) pa se više ili manje i izgovara bez stanke.

U nacrtu se govori o »stilskom« principu u bilježenju zareza. Sam naziv »stilске« interpunkcije ne čini mi se ni jasan ni određen. Bilo je nedavno govora i o »stilističkom« principu. Ne vidi se dakle, imamo li posla sa stilom ili sa stilistikom, t. j. treba li da zarez, koji se bilježi po tome principu, bude stvar ličnoga stila pišćeva ili izraz stilističke vrijednosti (izražajnosti) rečenice i njezinih dijelova. Ako to dvoje i nije daleko jedno od drugoga, ipak bi uloga zareza u oba slučaja bila prilično ograničena. Ali pogledamo li primjere, na kojima se pokazuju prednosti »stilске« interpunkcije, nailazimo, da se zapravo ne radi ni o jednome ni o drugom. Ovdje se predlaže uglavnom ono, što smo dosada zvali »logičkom« interpunkcijom, samo što ona nije u svemu dosljedno provedena.¹

To se vidi osobito po onome, što se u drugom prijedlogu govori o zarezu u složenim rečenicama (gdje su omaškom izostale pogodbene). Tu mi se čini da nije nađen opći princip, po kojem se jedne rečenice odvajaju obavezno, a druge

¹ Da je »stilski« princip isto što i logički, opazio je već i prof. M. Petravić, koji se prvi osvrnuo na prijedloge o zarezu, o kojima je ovdje riječ (v. »Jezik« III, str. 12. i d.).

slobodno. Tako ničim nije obrazložena razlika, koja u tom pogledu odvaja uzročne, posljedične i dopusne rečenice (točka *b*) od vremenskih, namjernih, načinskih, mjesnih, odnosnih i izričnih (točka *d*). A stvar se mogla sažeti u nekoliko riječi.

Ovdje je odlučno pitanje: je li glavna rečenica sama sobom smisaono određena ili nije? Ako je glavna rečenica sama sobom dovoljno određena (smisaono potpuna), onda je sporedna samo objašnjuje (kao nebitan dodatak) pa se i odvaja zarezom; ako je pak glavna sama sobom nedovoljno određena (smisaono nepotpuna), onda je sporedna dopunjuje (kao bitan dio) pa se zarezom ne odvaja. To se najbolje razabira na primjerima atributno-odnosnih rečenica. Evo ih dva iz samoga prijedloga: *Naš je brodić pristao uz obalu, gdje* (= »na kojoj«) *su nas već dulje vremena čekali drugovi s municijom* (»obala« je i bez sporedne rečenice određeno i poznato mjesto) i *Gospoda mu je pokazala mjesto gdje* (= »na kojem«) *je užasno boli* (»mjesto« je bez »sporedne« rečenice sasvim neodređeno i nepoznato mjesto, a glavna rečenica ostaje »u zraku«). Time se onda opravdava zarez i u rečenici: *Doći će travanj, kada* (= »u kojem«) *se zemlja budi i kada* (= »u kojem«) *cvijeće cvate*.

Ali ima primjera, koji se s time ne slažu, a ne vidi se, po čemu se među sobom razlikuju; na pr. *Svi oni, koji rade u našem poduzeću manje od pet godina, bit će otpušteni* i *Svi koji rade u našem poduzeću dobit će povišicu*. Te bi rečenice morala ići obje zajedno, jer su u oba slučaja oni »svi«, o kojima je riječ, bez sporednoga dijela podjednako neodređeni. Očito je, da je prva rečenica interpungirana gramatički, a druga logički. Teško je reći, da se dvije rečenice i u pogledu stanke bitno razlikuju.

Što se na jednome mjestu kaže, da veznik može biti jače ili slabije naglašen, o tome ne treba sumnjati, ali bih rekao, da ta razlika teško može upućivati na zarez. Veznici, osobito jednosložni, stoje većinom u proklizi pa su obično više ili manje nenaglašeni. Ali ima ih i naglašenih. To znači, da bismo dvije, na primjer, vremenske rečenice: *Źavi se, kad stigneš* i *Źavi se, čim stigneš* — morali s obzirom na zarez različito tretirati. Tako bismo morali postupati i s rečenicom: *Ne čujem, što kažeš* —, gdje naglašenost odnosno nenaglašenost zamjenice odlučuje o tome, da li rečenica znači »non audio, quid dicas« (neupravno pitanje) ili »non audio (id), quod dicis« (odnosna rečenica). I u samom prijedlogu ima neupravnih pitanja (dakle s naglašenom zamjenicom), koja nisu odvojena zarezom; na pr. *Tebi mogu reći što mi tišti grudi*.

To nam pokazuje, kako je vezana (latinsko-njemačko-ruska) gramatička interpunkcija, koja se kod nas uvriježila dugom tradicijom, zaista »lakša« nego slobodna (romansko-saksonska) logička, u nacrtu nazvana »stilskom«. Ali mogao bi tko s pravom upitati: treba li da se propisi o zarezu (kao sastavni dio pravopisa, a ne »lakopisa« književnoga jezika) brinu za što lakše pisanje rečenica ili za što vjernije bilježenje u njima izrečenih misli? To je pitanje opće naravi, pa o njemu ovdje

ne treba raspravljati. Ali valja istaknuti, da bi se svaki zaokret prema logičkom principu morao dobro pripremiti, obrazložiti i, nadalje, objasniti.

Tada bi se za stvar interpunkcije mogla lakše zainteresirati i šira javnost, koja — sudeći po dnevnoj štampi — ne prati s dovoljno pažnje tako važna nastojanja, kao što je rad HFD-a na novom pravopisu. Svatko zna, da posao oko dobra pravopisa ne može dugo ostati briga uskoga kruga stručnjaka, jer se osnove pismenosti tiču svih onih, kojima se pravopis namjenjuje. To vrijedi osobito za pitanje interpunkcije, koja se teže propisuje »odozgo« nego ostala pravopisna pravila. Tu su javni radnici, a pogotovu književnici, među prvima pozvani da kažu, da li im postojeći sistem interpunkcije odgovara ili ne. Ako su oni zadovoljni, onda stručnjaci ne će imati mnogo posla. Ali što onda, ako nisu?

OSVRT NA JEZIK U DJELIMA JANKA POLIĆA KAMOVA

Jakov Ivaštinović

Obično se kaže, da svaki pisac ima svoj jezik i stil. Ovom prilikom eto ističem tu misao, ali ne radi toga, da izrazim svoju solidarnost s njom, nego radi toga, da iskoristim ovaj momenat na taj način, što ću reći, kako ja tu misao shvaćam.

Jezik neprestano teče. On je u svakom času i pred svakim čovjekom u novom položaju. Nemoguće je pretpostaviti, da dva čovjeka istu riječ jednako doživljuju, i to jednostavno zbog toga, što ne raspolažu istim fantazijsko-intelektualnim predodžbama i asociacijama. Čak ni isti čovjek istu riječ ne doživljava jednako u različitim momentima, i to jednostavno zato, što se on neprestano pomiče, dakle što nikad nije na istom mjestu u intelektualnom, psihičkom, fantazijskom, asocijativnom i fiziološkom pogledu.

Svaka riječ u svakoj situaciji živi ponovo. Svaki je tekst pred svakim čitaocem u novom položaju, pa različito i djeluje. Evo zašto: čovjek je baza sa svim atributima, koji mu kao razumnom i društvenom biću pripadaju. A svaki čovjek je jedna specifična baza. Ako na različite baze dolaze različiti podražaji (u ovom slučaju ti su podražaji riječi), onda je razumljivo, da su i reakcije različite.

Jezik nije moguće naučiti.¹ Moguće ga je samo stvarati iznova ili kapirati. Svako novo dobro književno djelo pisano je i novim jezikom, dakle jezikom, koji nije prije postojao, jer u njemu riječi dolaze u nove sintaktične i psihičke odnose, a ti odnosi izazivaju nova značenja i nove afektivne vrijednosti riječi.

Svaki čovjek o nečemu nešto zna. A te količine znanja kod raznih su ljudi različite. Jednom je čovjeku dovoljna jedna riječ, i on je već ušao u smisao, a dru-

¹ To je dakako rečeno s gledišta umjetničkoga jezika. Bilj. ur.